

UW

Neutrino – najbardziej tajemnicze cząstki we Wszechświecie

Katarzyna Grzelak i Magdalena Posiadała-Zezula

Zakład Cząstek i Oddziaływań Fundamentalnych
Wydział Fizyki UW

Kampus Ochota 18.06.2016

UW²

Wstęp

- Część 1 – Od odkrycia neutrin do Nagrody Nobla 2015 (K.Grzelak)
- Część 2 – Fizyka neutrin dzisiaj i jutro (M.Posiadała-Zezula)

Wykład poświęcony

prof. dr hab. Danucie Kiełczewskiej
(21.08.1945-22.02.2016)

wieloletniemu pracownikowi UW,
wybitnemu fizykowi zajmującemu się fizyką neutrin,
twórczyni doświadczalnej fizyki neutrin w Polsce.

UW

Co to są neutrina ?

Cząstki elementarne, jedne z najbardziej rozpowszechnionych w przyrodzie:

- ▶ Słońce emituje : 2×10^{38} neutrin/sekundę
- ▶ Na Ziemię przybywa:
 $> 6 \times 10^{10}$ neutrin/s/cm²

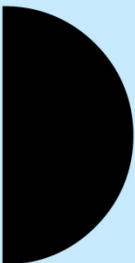
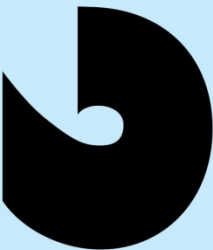
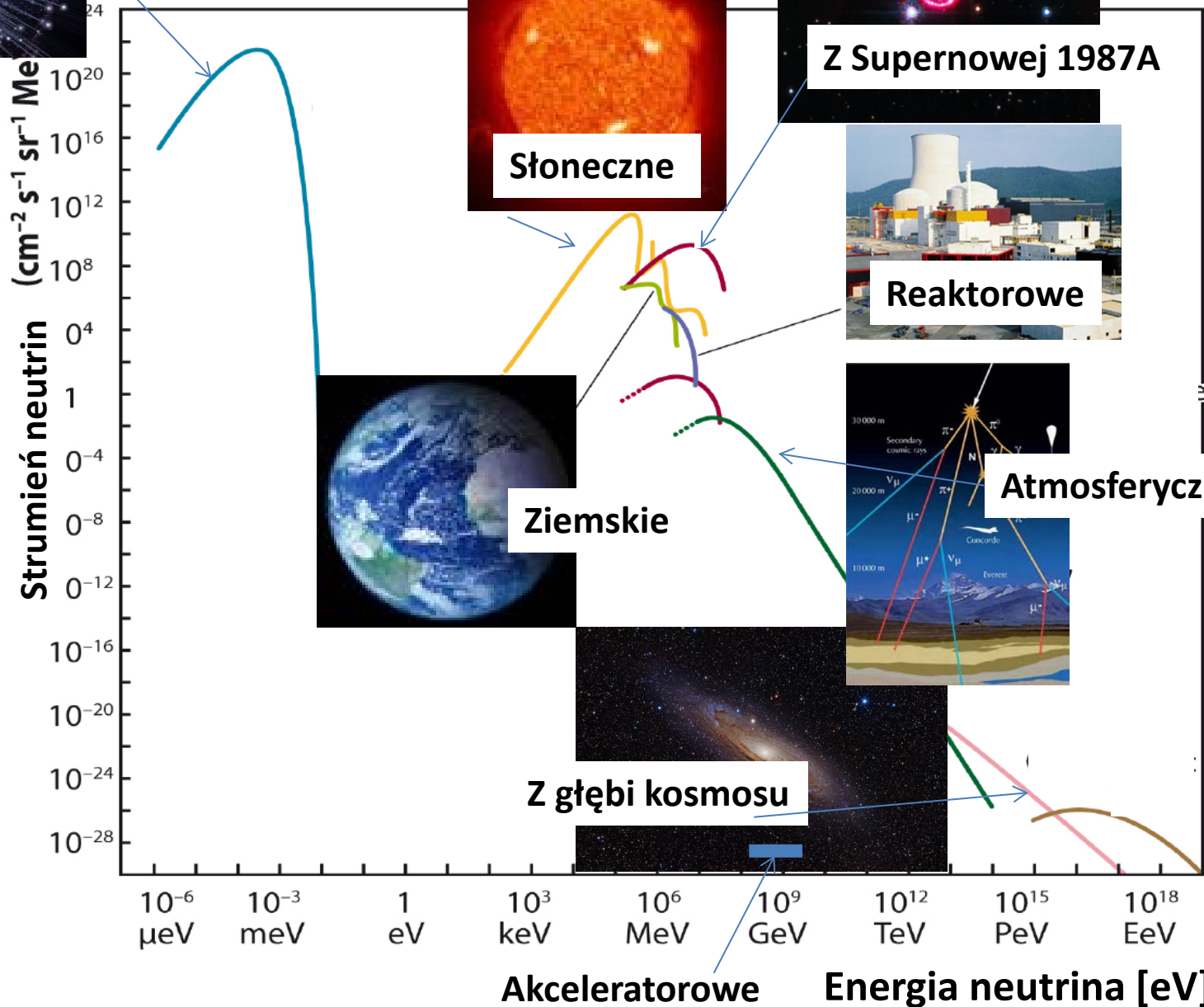
Poza Słońcem są jeszcze inne źródła neutrin !

- ▶ We Wszechświecie: 330 neutrin/cm³

Źródła neutrin

Reliktowe
po
Wielkim
Wybuchu

UW²⁰⁰

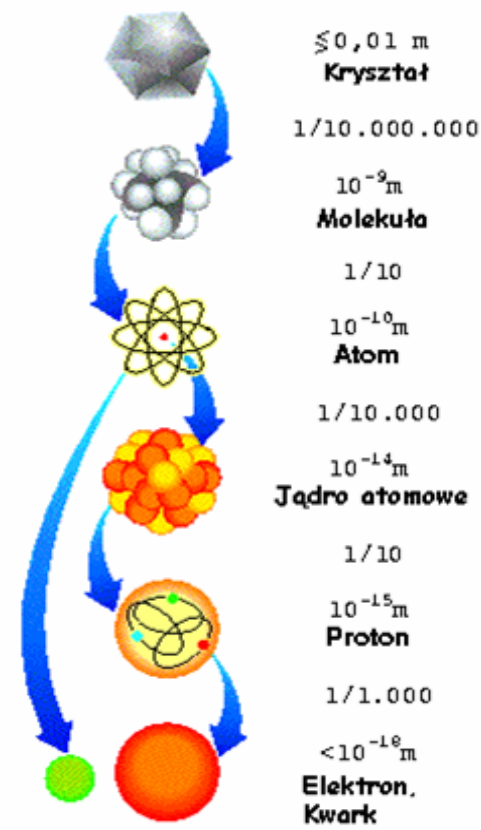
Miejsce neutrin w rodzinie cząstek elementarnych

Rodzina cząstek elementarnych

UWAGA:

Cała otaczająca nas materia zbudowana jest z cząstek należących do I rodziny

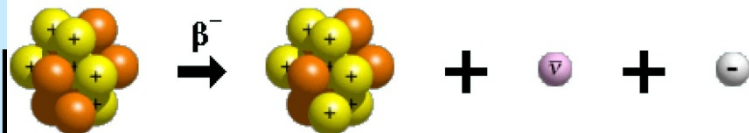
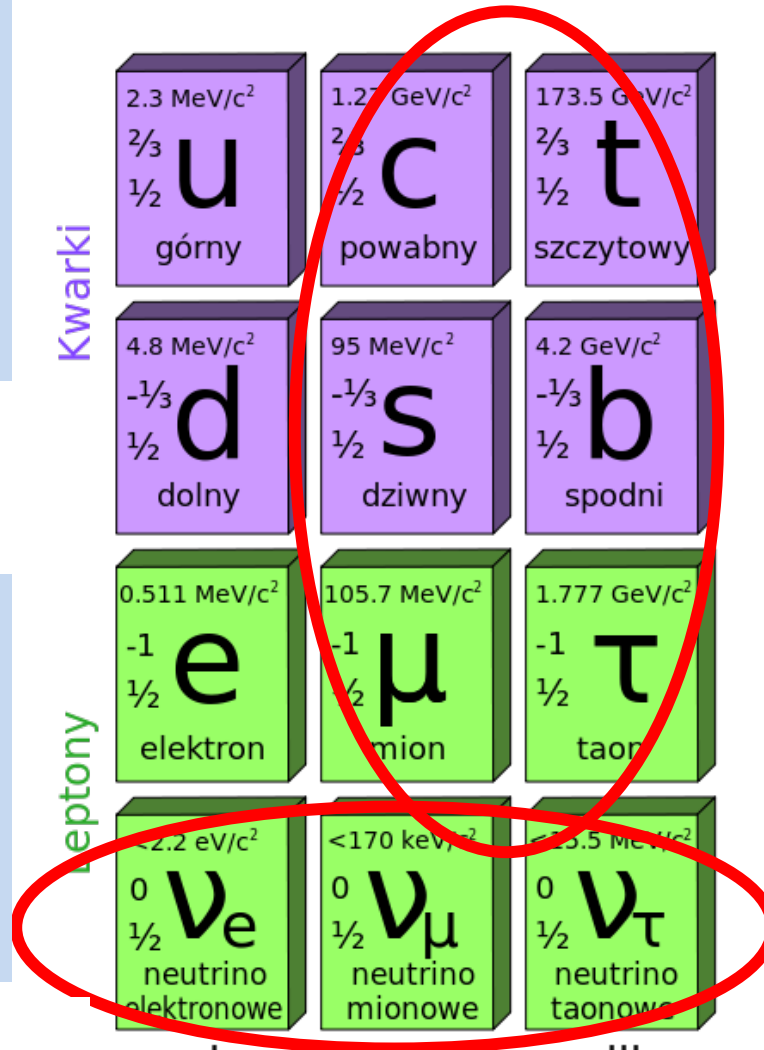
Leptony	$0.511 \text{ MeV}/c^2$ -1 $1/2$ e elektron	$105.7 \text{ MeV}/c^2$ -1 $1/2$ μ mion	$1.777 \text{ GeV}/c^2$ -1 $1/2$ τ taon
	$<2.2 \text{ eV}/c^2$ 0 $1/2$ ν_e neutrino elektronowe	$<170 \text{ keV}/c^2$ 0 $1/2$ ν_μ neutrino mionowe	$<15.5 \text{ MeV}/c^2$ 0 $1/2$ ν_τ neutrino taonowe
	I	II	III
Kwarki	$2.3 \text{ MeV}/c^2$ $2/3$ $1/2$ u górny	$1.27 \text{ GeV}/c^2$ $2/3$ $1/2$ c powabny	$173.5 \text{ GeV}/c^2$ $2/3$ $1/2$ t szczytowy
	$4.8 \text{ MeV}/c^2$ $-1/3$ $1/2$ d dolny	$95 \text{ MeV}/c^2$ $-1/3$ $1/2$ s dziwny	$4.2 \text{ GeV}/c^2$ $-1/3$ $1/2$ b spodni
	I	II	III

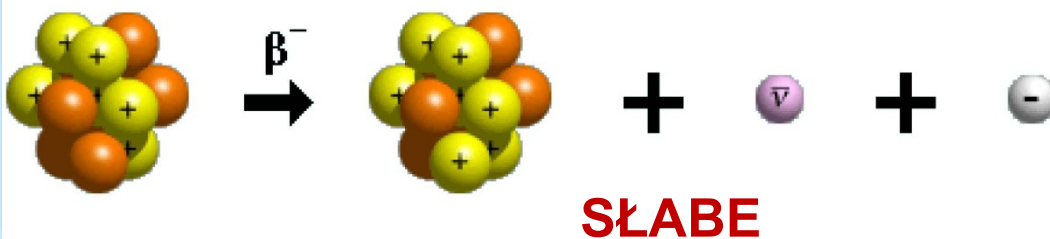
Rodzina cząstek elementarnych

Pozostałe cząstki są produkowane w oddziaływaniach promieniowania kosmicznego i w laboratoriach ...

ν_e powstają także w rozpadach beta jąder atomowych (reaktory, promieniotwórczość naturalna ...)

Cztery rodzaje oddziaływań

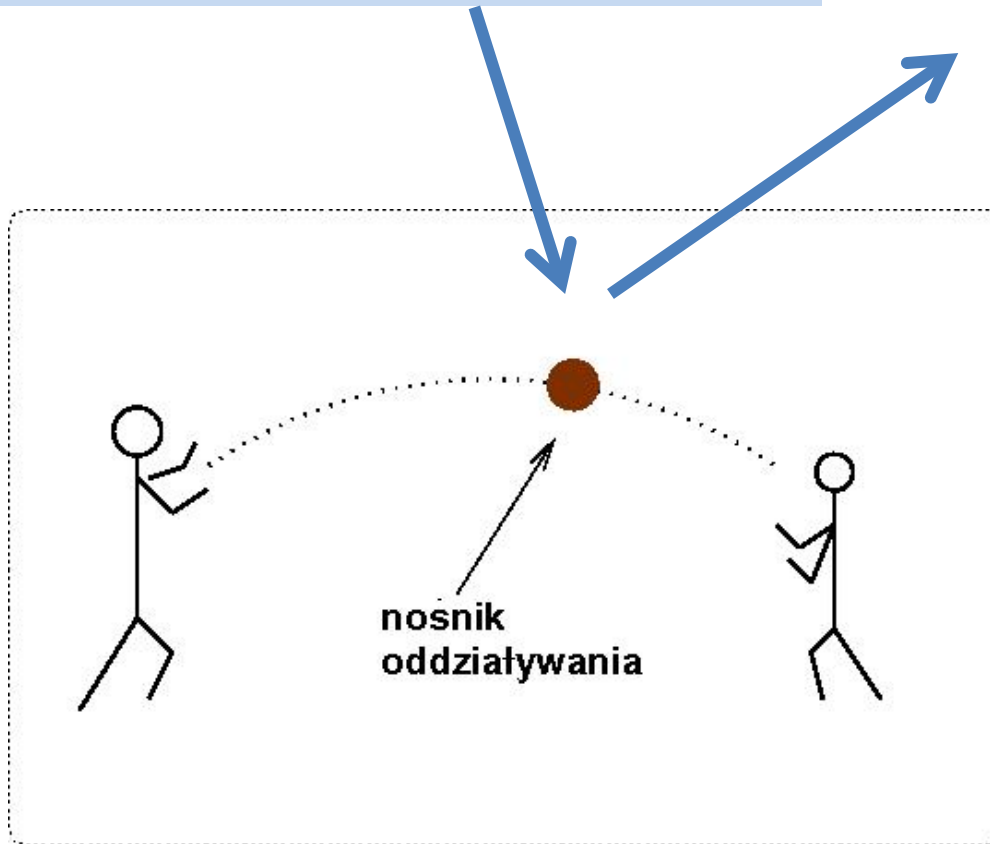
Neutrino oddziałują tylko słabo
(... i grawitacyjnie)

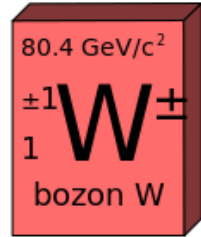
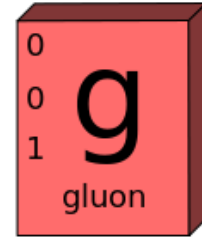
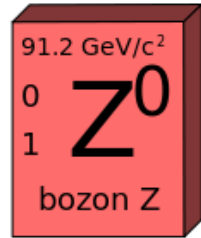
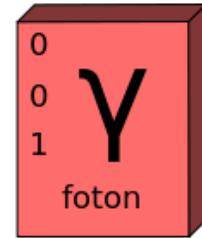

Rodzina cząstek elementarnych

Na poziomie elementarnym, cząstki materii oddziałują ze sobą poprzez wymianę cząstek przenoszących oddziaływanie.

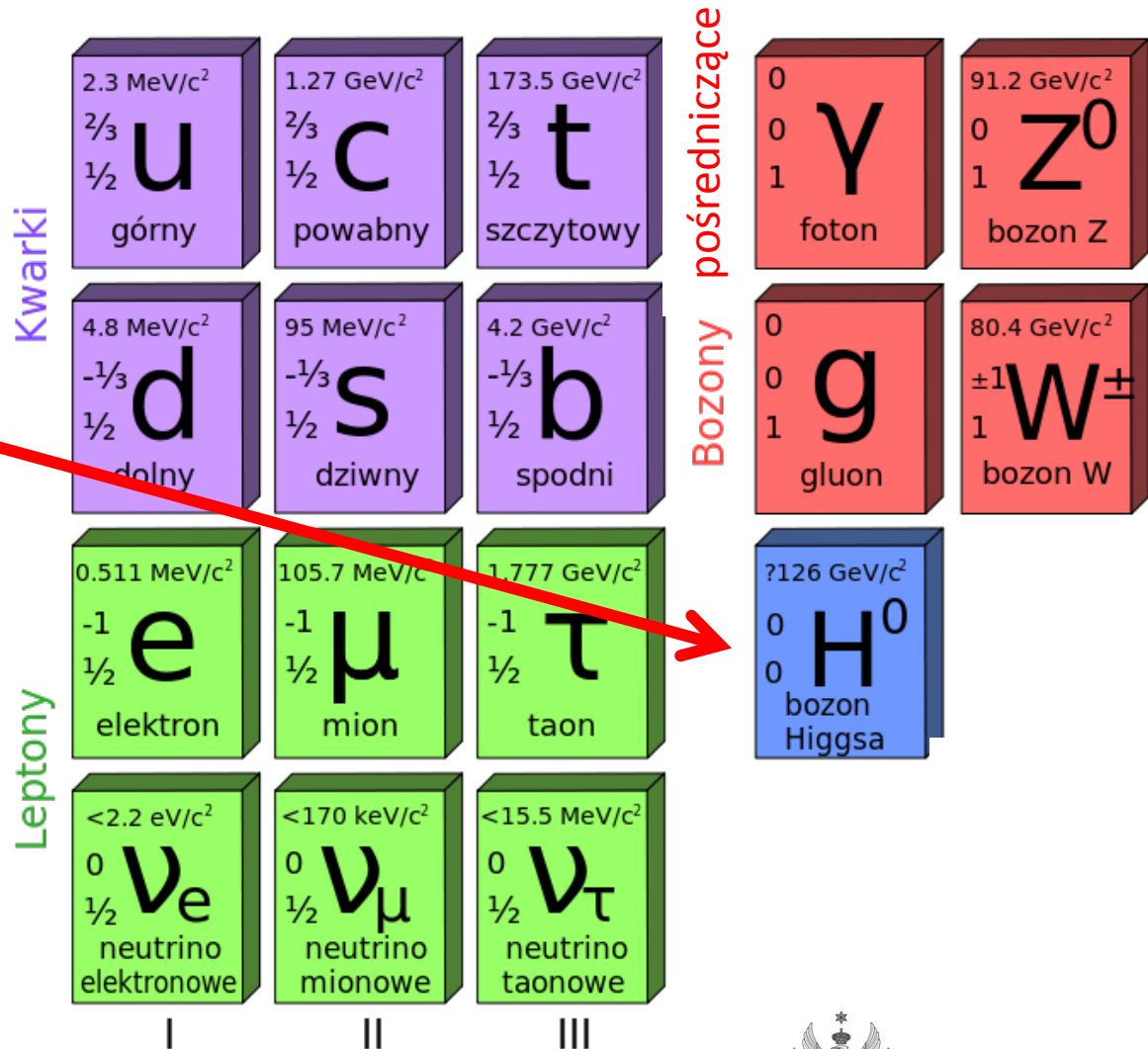

Bozony pośredniczące

Rodzina cząstek elementarnych

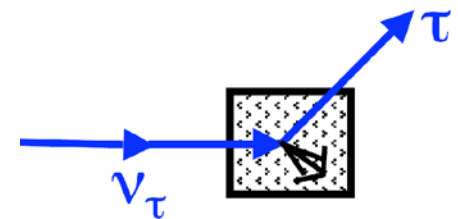
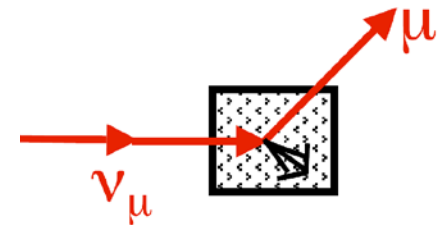
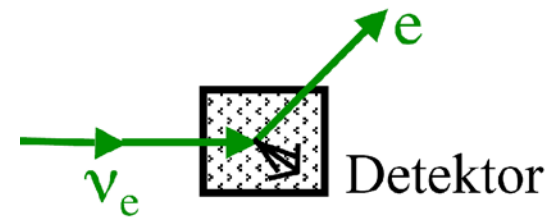
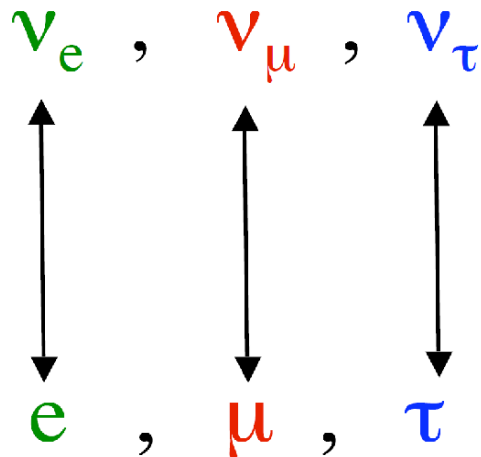
Komplet cząstek elementarnych razem z bozonem Higgs'a odpowiedzialnym za nadawanie masy.

TRZY RODZAJE NEUTRIN

Trzy rodzaje (zapachy) neutrin odpowiadają trzem naładowanym leptonom.

Co oznacza ta odpowiedniość ?

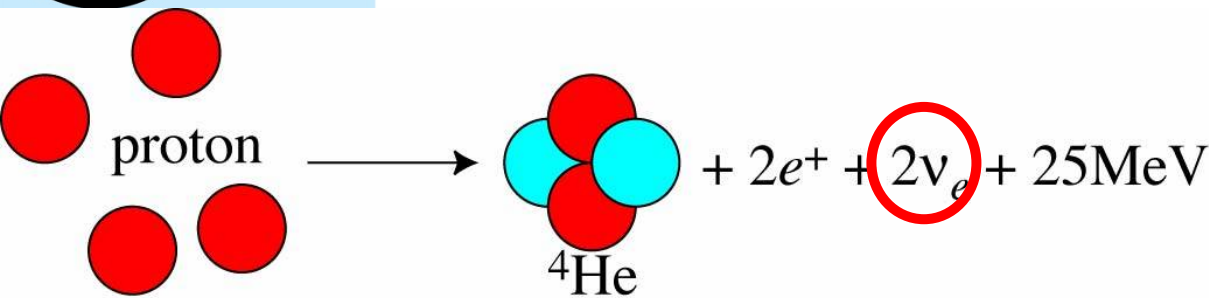
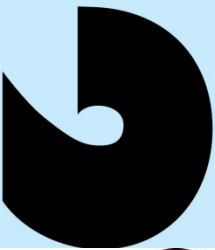

UW²⁰⁰

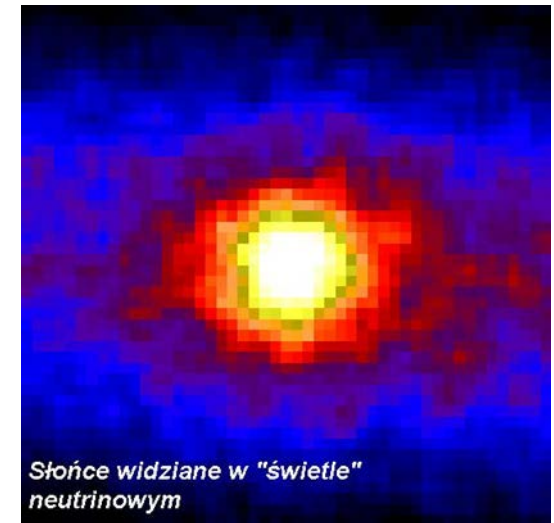
W stronę Nobla: zagadka neutrin słonecznych

Neutrina ze Słońca

Energia słoneczna jest głównie wynikiem przemiany jąder wodoru w jądra helu :

SOHO – Słońce widziane w dalekim ultrafiolecie

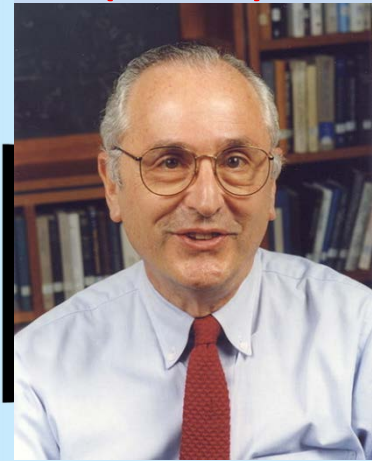
Super-Kamiokande

Deficyt neutrin ze Słońca

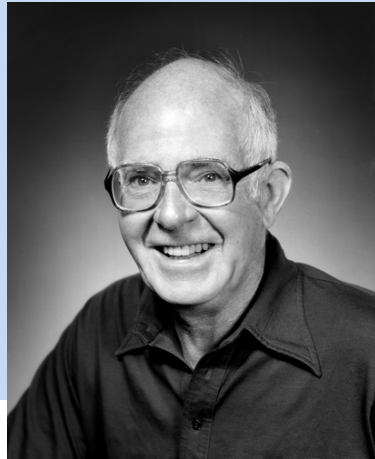
Od 1967 roku obserwowano (eksperyment R.Davis'a !) mniej neutrin słonecznych (produkowanych w reakcjach termojądrowych w Słońcu) niż przewidywał to Standardowy Model Słońca (SSM) - J.Bahcall)

Teoria
(SSM)

Eksperyment

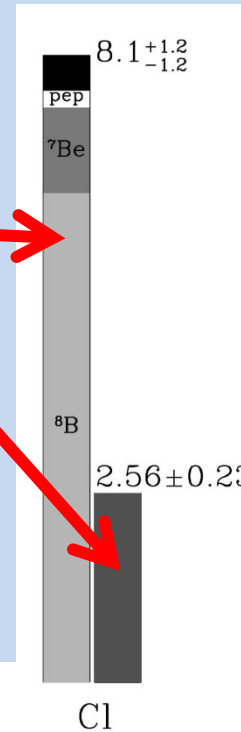

J. Bahcall

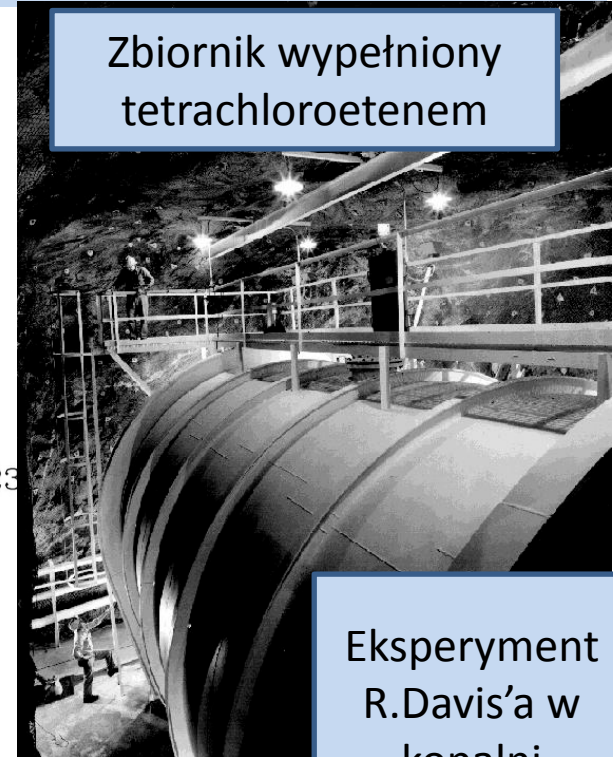
R. Davis

Nagroda Nobla 2002

Theory

■ ^7Be □ p-p, pep
■ ^8B ■ CNO

Zbiornik wypełniony tetrachloroetenem

Eksperyment R. Davis'a w kopalni Homestake.

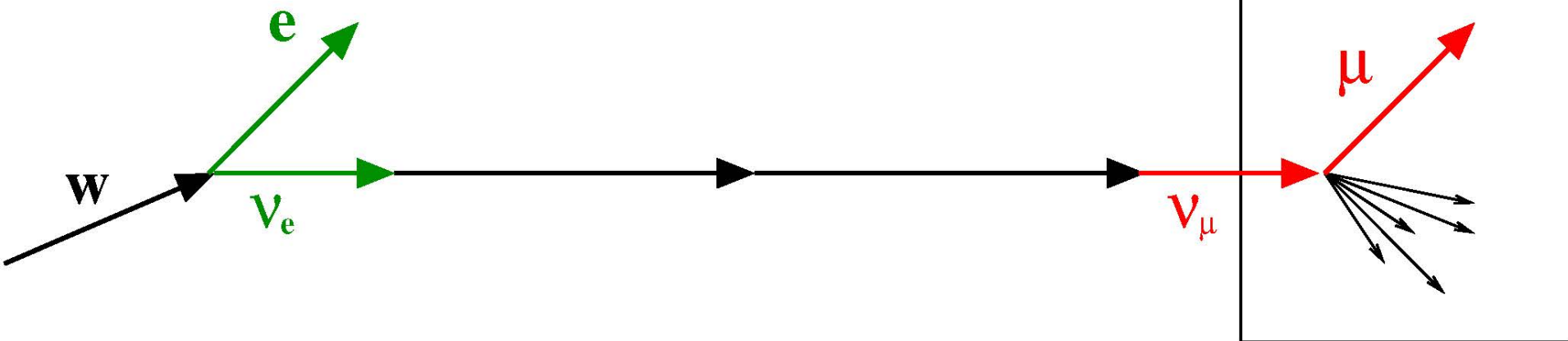
Zagadka neutrin słonecznych

1968 rok: model oscylacji neutrin B.Pontecorvo

Obserwuje się mniej neutrin elektronowych, ponieważ zamieniają się w neutrina mionowe lub taonowe .

B.Pontecorvo

Oscylacje neutrin

Oscylacje neutrin: neutrina w czasie lotu w przestrzeni mogą się zmieniać w neutrina innego rodzaju i z powrotem (!)

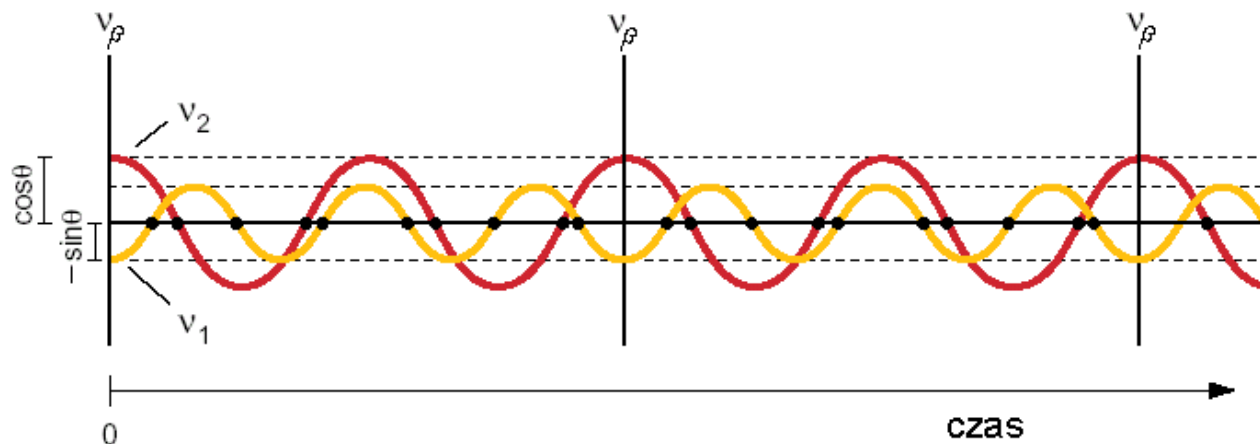
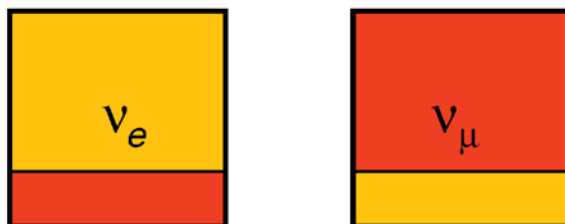

Oscylacje neutrin

► Przykład dla dwóch rodzajów neutrin:

ν_e i ν_μ . Neutrino o określonym zapachu, są kombinacją dwóch stanów o określonej masie

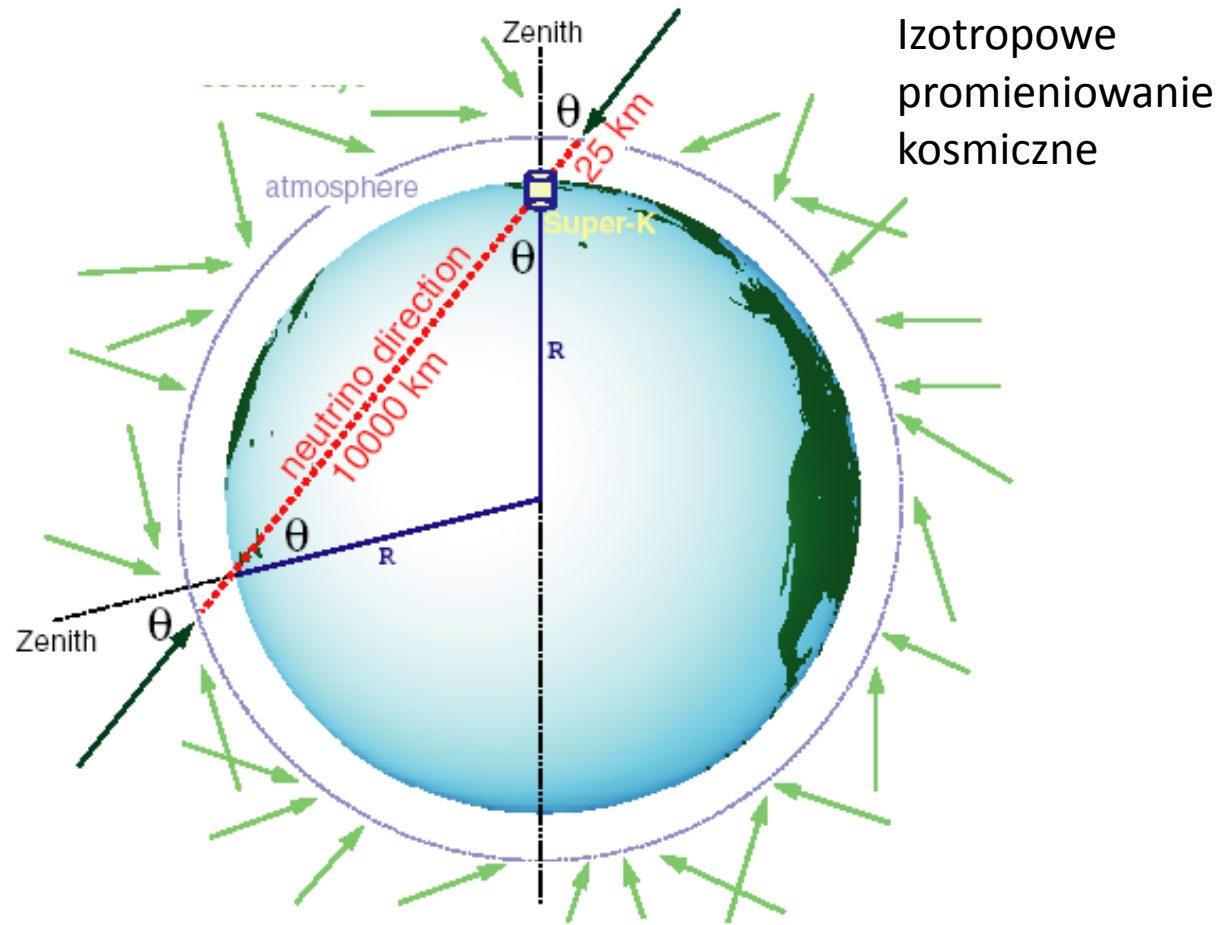
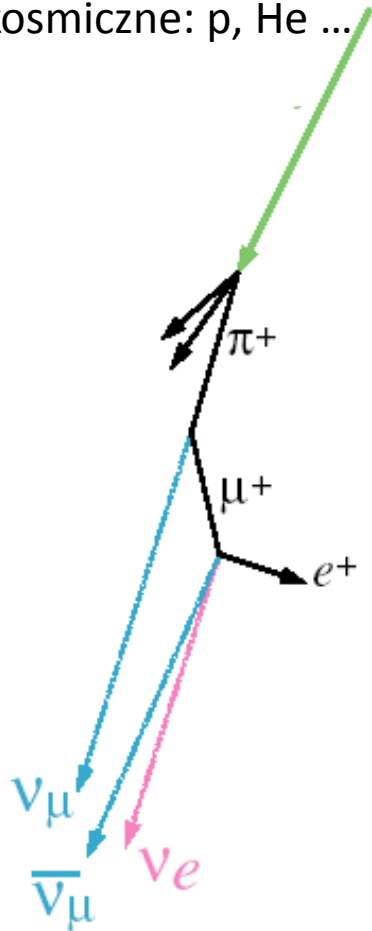
Neutrino można opisywać jako cząstkę lub falę (cecha obiektów kwantowych)

UW²⁰⁰

W stronę Nobla: zagadka neutrin atmosferycznych

Zagadka neutrin atmosferycznych

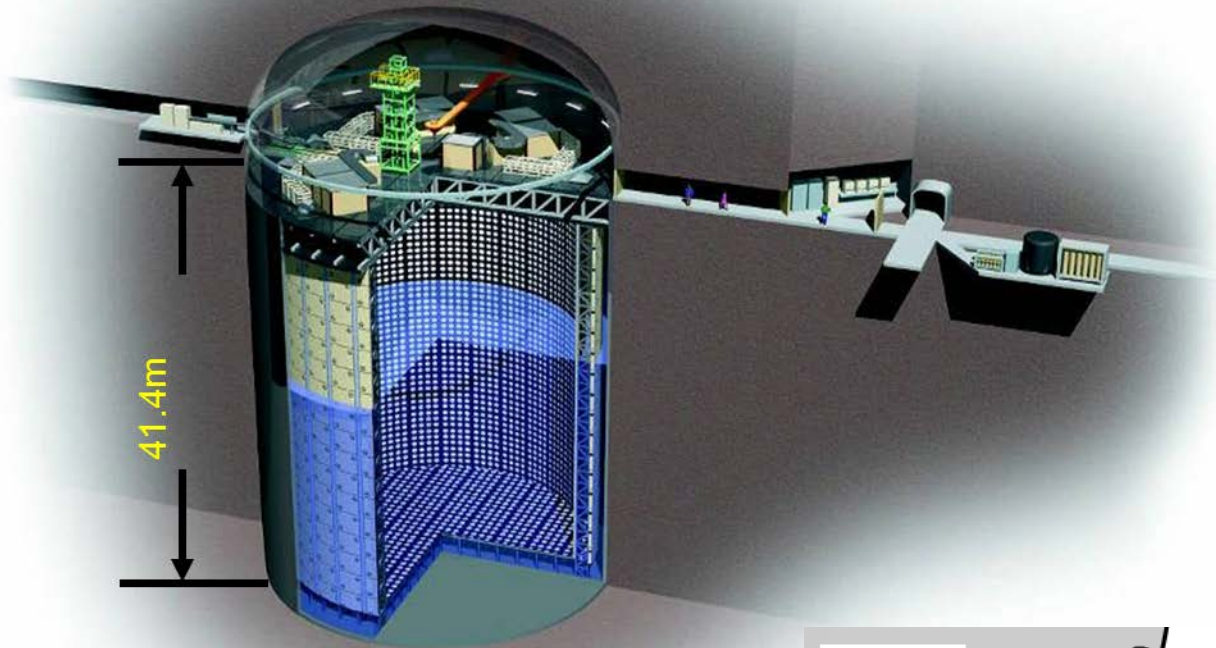
Pierwotne promieniowanie
kosmiczne: p , He ...

Izotropowe
promieniowanie
kosmiczne

Neutrino atmosferyczne produkowane są w wyniku oddziaływania pierwotnego promieniowania kosmicznego z atmosferą ziemską.

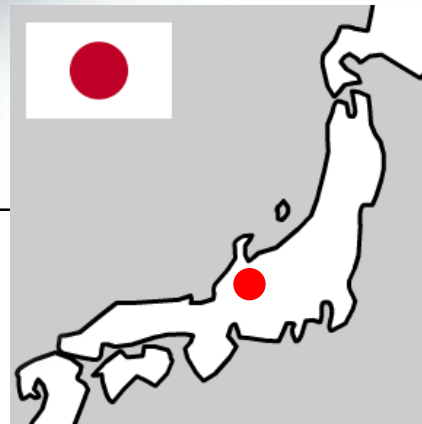
Detektor Super-Kamiokande

41.4m

- ▶ Zbiornik z nierdzewnej stali wypełniony 50000 ton bardzo czystej wody

- ▶ 1 km pod ziemią, w kopalni Kamioka

UW

Fala uderzeniowa przy przekraczaniu prędkości dźwięku

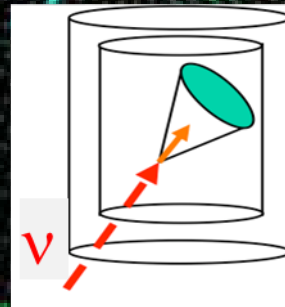
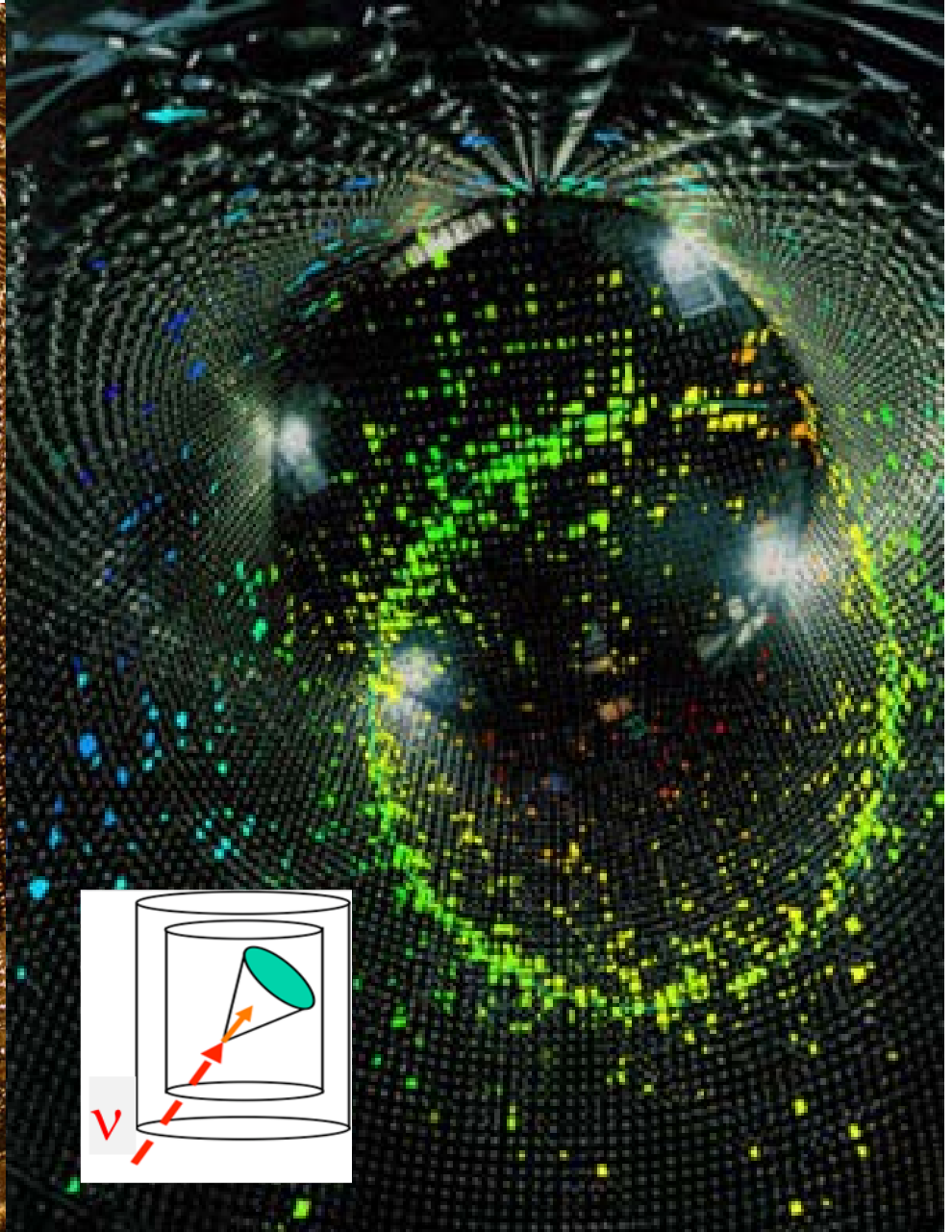
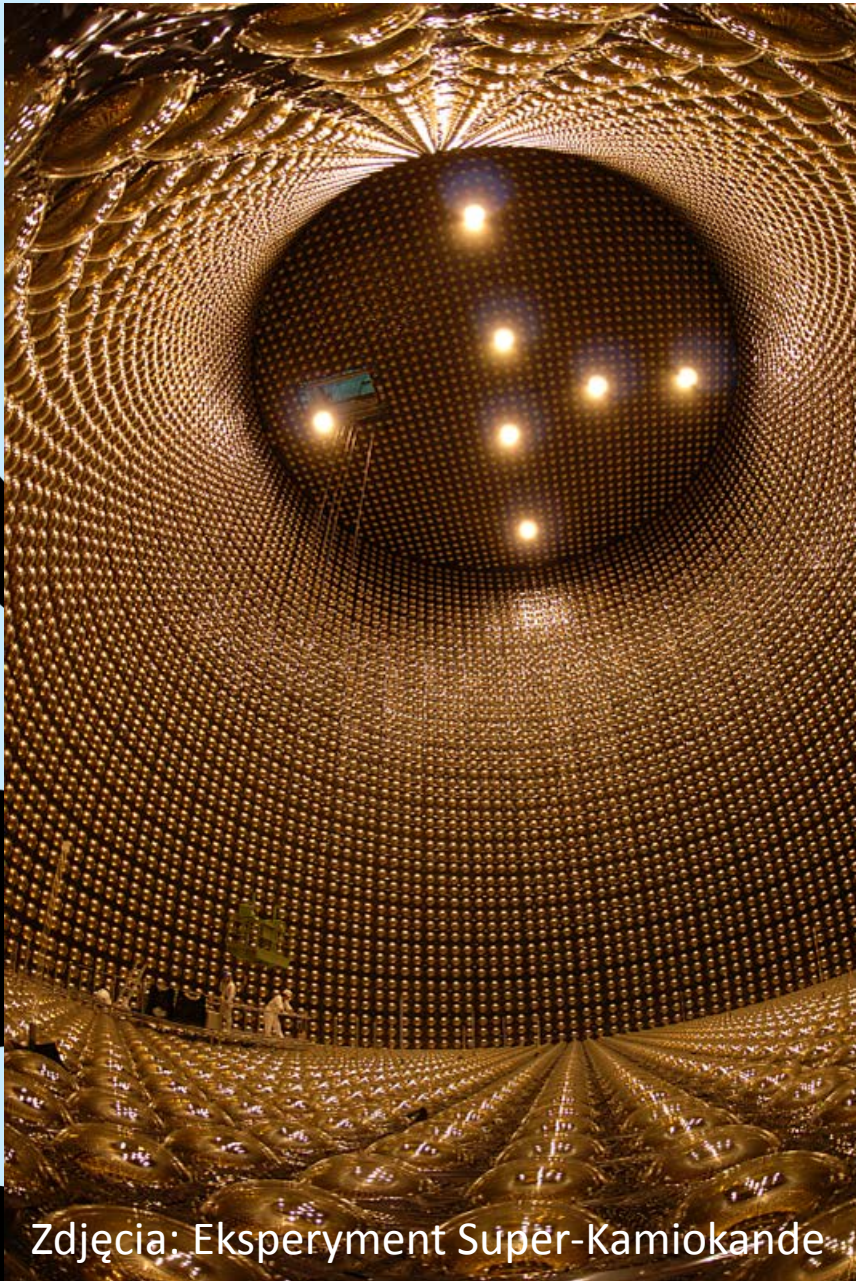
COPYRIGHT ANDREAS ZEITLER - FLYING-WINGS

AIRLINERS.NET

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

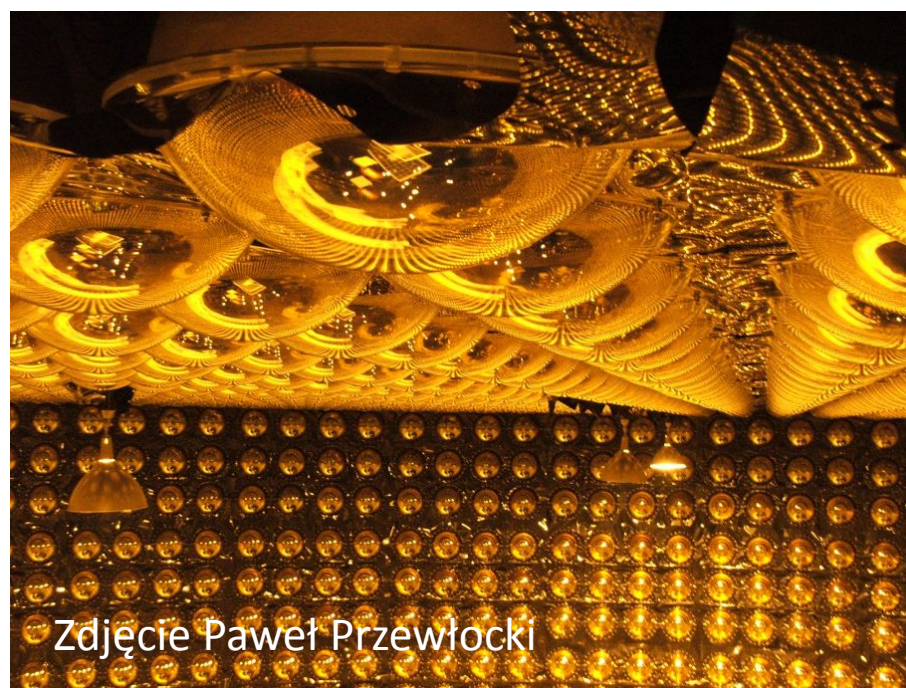
Pierścienie promieniowania Czerenkowa

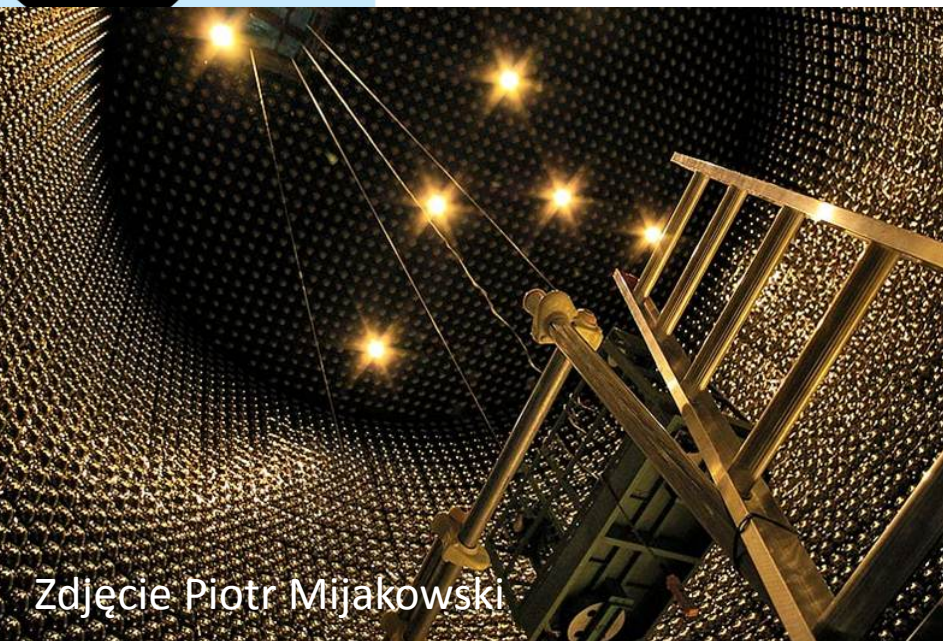
Zdjęcia: Eksperyment Super-Kamiokande

Zdjęcie Eksperyment Super-Kamiokande

Zdjęcie Paweł Przewłocki

Zdjęcie Piotr Mijakowski

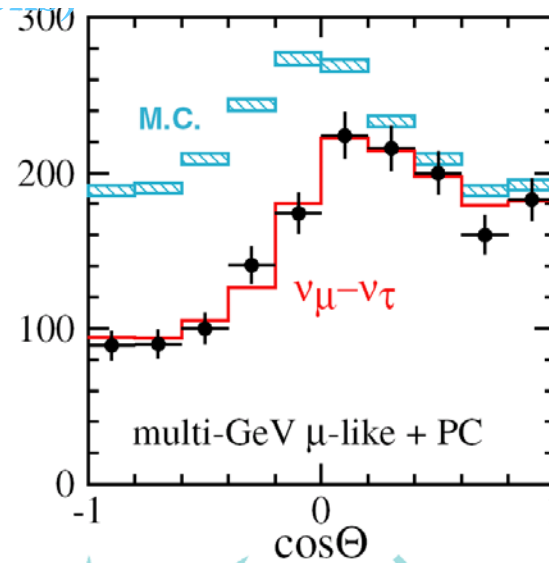
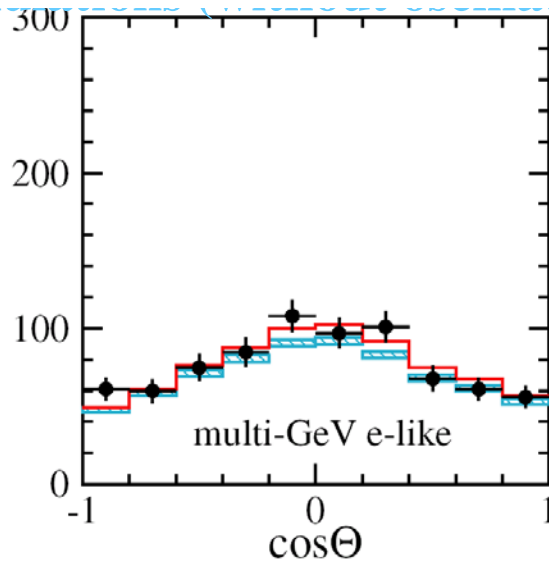

Zdjęcie Piotr Mijakowski

Neutrino oscylują !

- Punkty → wynik pomiaru
- Niebieska linia (M.C.) → tyle neutrino powinno być rejestrowanych
- Czerwona linia → przewidywania modelu oscylacji

1489 day
Super-K
preliminary

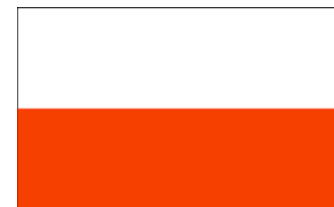
Neutrino travel distance: 12800 6200 700 40 15 km

- 1998 rok – wyniki potwierdzające teorię oscylacji ! Neutrino mionowych, pokonujących dłuższą drogę jest mniej.
- 2015 rok – Nagroda Nobla z Fizyki (T.Kajita, A.B.McDonald)

UW²⁰⁰

Polski udział w badaniach neutrin

- ▶ W Super-Kamiokande od początku uczestniczyła
- ▶ **prof. dr hab. Danuta Kielczewska**
- ▶ z Wydziału Fizyki UW, zm. w lutym 2016 roku.

Evidence for oscillation of atmospheric neutrinos

The Super-Kamiokande Collaboration

Y.Fukuda^a, T.Hayakawa^a, E.Ichihara^a, K.Inoue^a, K.Ishihara^a, H.Ishino^a, Y.Itow^a, T.Kajita^a,
 J.Kameda^a, S.Kasuga^a, K.Kobayashi^a, Y.Kobayashi^a, Y.Koshio^a, M.Miura^a, M.Nakahata^a,
 S.Nakayama^a, A.Okada^a, K.Okumura^a, N.Sakurai^a, M.Shiozawa^a, Y.Suzuki^a, Y.Takeuchi^a, Y.Totsuka^a,
 S.Yamada^a, M.Earl^b, A.Habig^b, E.Kearns^b, M.D.Messier^b, K.Scholberg^b, J.L.Stone^b, L.R.Sulak^b,
 C.W.Walter^b, M.Goldhaber^c, T.Barszczak^d, D.Casper^d, W.Gajewski^d, P.G.Halverson^{d,*}, J.Hsu^d,
 W.R.Kropp^d, L.R. Price^d, F.Reines^d, M.Smy^d, H.W.Sobel^d, M.R.Vagins^d, K.S.Ganezer^e, W.E.Keig^e,
 R.W.Ellsworth^f, S.Tasaka^g, J.W.Flanagan^{h,†}, A.Kibayashi^h, J.G.Learned^h, S.Matsuno^h, V.J.Stenger^h,
 D.Takemori^h, T.Ishiiⁱ, J.Kanzakiⁱ, T.Kobayashiⁱ, S.Mineⁱ, K.Nakamuraⁱ, K.Nishikawaⁱ, Y.Oyamaⁱ,
 A.Sakaiⁱ, M.Sakudaⁱ, O.Sasakiⁱ, S.Echigo^j, M.Kohama^j, A.T.Suzuki^j, T.J.Haines^{k,d}, E.Blaufuss^l,
 B.K.Kim^l, R.Sanford^l, R.Svoboda^l, M.L.Chen^m, Z.Conner^{m,‡}, J.A.Goodman^m, G.W.Sullivan^m, J.Hillⁿ,
 C.K.Jungⁿ, K.Martensⁿ, C.Maugerⁿ, C.McGrewⁿ, E.Sharkeyⁿ, B.Virenⁿ, C.Yanagisawaⁿ, W.Doki^o,
 K.Miyano^o, H.Okazawa^o, C.Saji^o, M.Takahata^o, Y.Nagashima^p, M.Takita^p, T.Yamaguchi^p,
 M.Yoshida^p, S.B.Kim^q, M.Etoh^r, K.Fujita^r, A.Hasegawa^r, T.Hasegawa^r, S.Hatakeyama^r, T.Iwamoto^r,
 M.Koga^r, T.Maruyama^r, H.Ogawa^r, J.Shirai^r, A.Suzuki^r, F.Tsushima^r, M.Koshiba^s, M.Nemoto^t,
 K.Nishijima^t, T.Futagami^u, Y.Hayato^{u,§}, Y.Kanaya^u, K.Kaneyuki^u, Y.Watanabe^u, D.Kielczewska^{v,d},
 R.A.Doyle^w, J.S.George^w, A.L.Stachyra^w, L.L.Wai^{w,**}, R.J.Wilkes^w, K.K.Young^w

^v *Institute of Experimental Physics, Warsaw University, 00-681 Warsaw, Poland*

UW

● Prof. dr hab. Danuta Kiełczewska

W 2006 roku założyła wraz z prof. Ewą Rondio (NCBJ) **Warszawską Grupę Neutrinową** (<http://neutrino.fuw.edu.pl>) która skupia pracowników z Wydziału Fizyki UW, Narodowego Centrum Badań Jądrowych (NCBJ) oraz Politechniki Warszawskiej

Prof. Danuta Kiełczewska **stworzyła doświadczalną fizykę neutrin w Polsce.**

Brała udział w najważniejszych i najbardziej prestiżowych eksperymentach neutrinowych: **IMB, Super-Kamiokande, K2K i T2K.**

Współuczestniczyła w największych odkryciach związanych z neutrinami, m.in. w odkryciu oscylacji neutrin przez eksperyment Super-Kamiokande w 1998 roku.

Współpracowała z najwybitniejszymi naukowcami w swej dziedzinie.

UW ² Warszawa Grupa Neutrinowa

<http://neutrino.fuw.edu.pl>

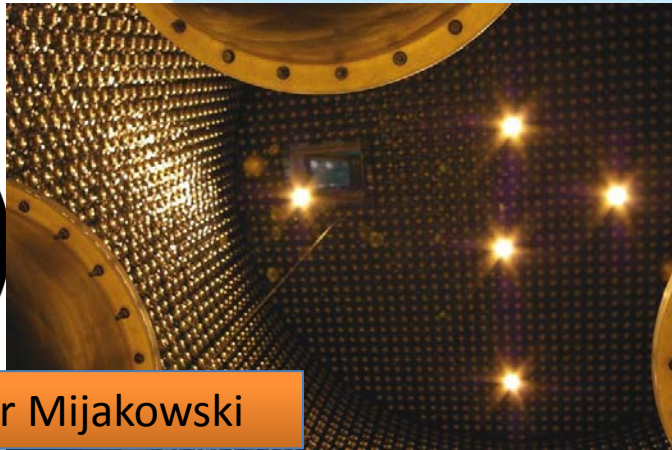
Nasza grupa uczestniczy w eksperymentach z dziedziny fizyki oscylacji neutrin:

Super-Kamiokande,
T2K- Tokai-2-Kamioka

Icarus

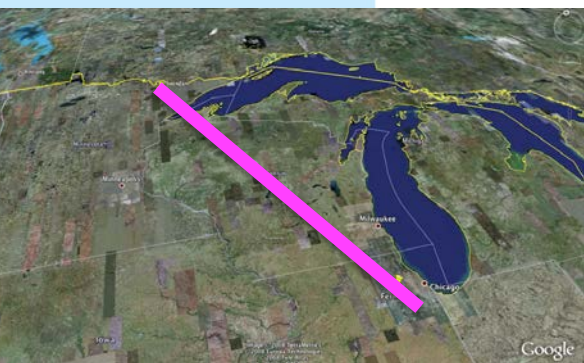
Minos, Minos+

fot. Piotr Mijakowski

Akceleratorowe eksperymenty ze sztuczną wiązką neutrinową

MINOS, USA

Krzywizna Ziemi

Źródło ν_μ

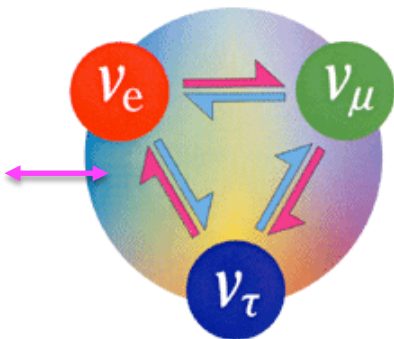
Odległość kilkaset km

Bliski detektor

Oscylacje ν_μ !!!

Daleki detektor

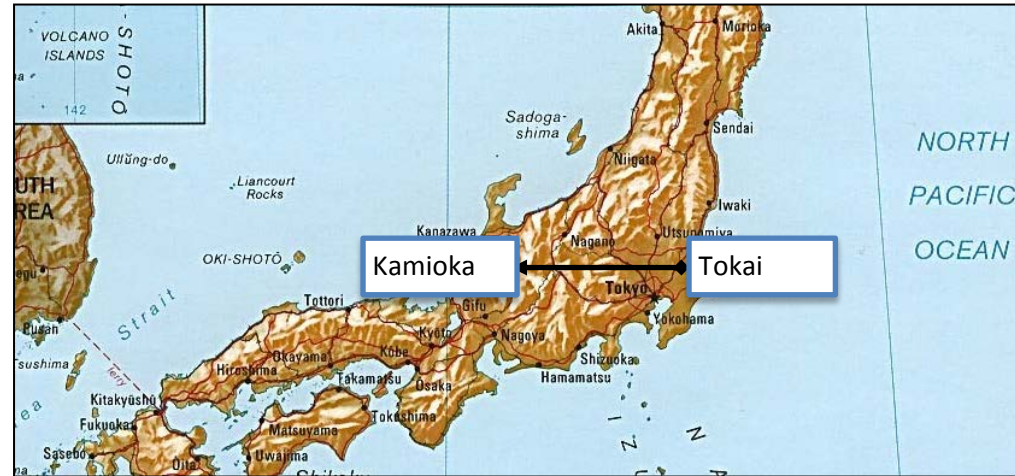
W dalekim detektorze badamy:
1. pojawianie się innych neutrin niż ν_μ
2. znikanie neutrin ν_μ

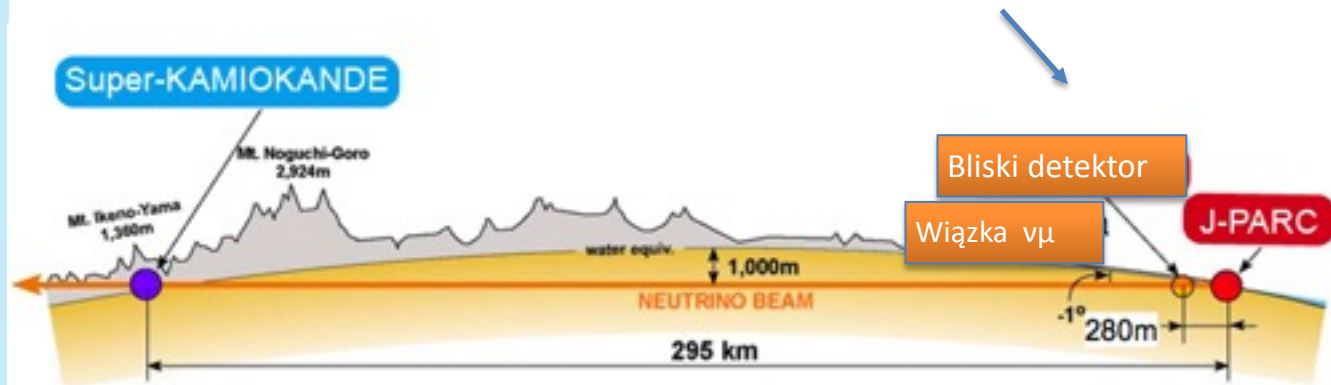
Eksperyment T2K

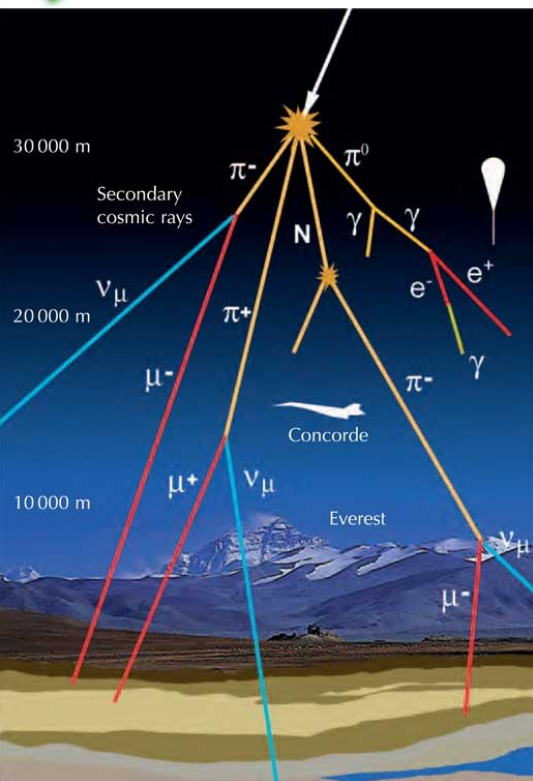
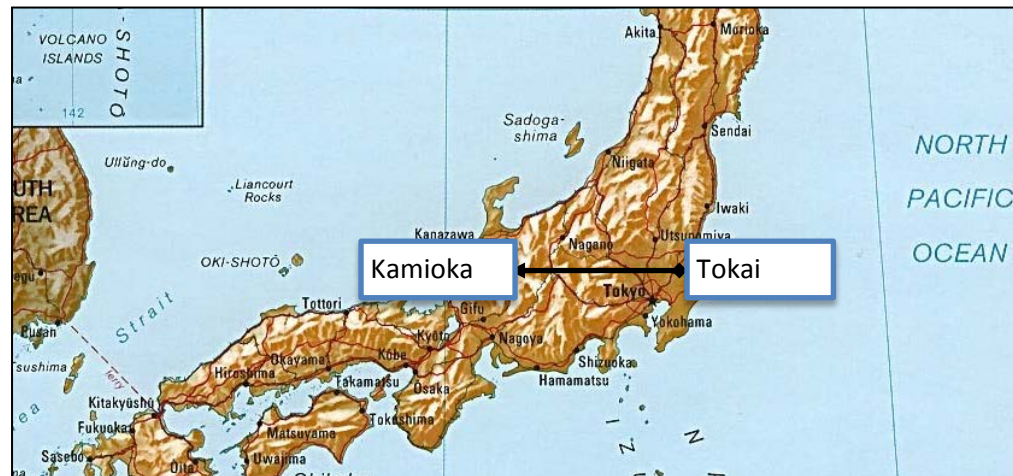
UW

- Tokai-2-Kamioka T2K: eksperyment drugiej generacji

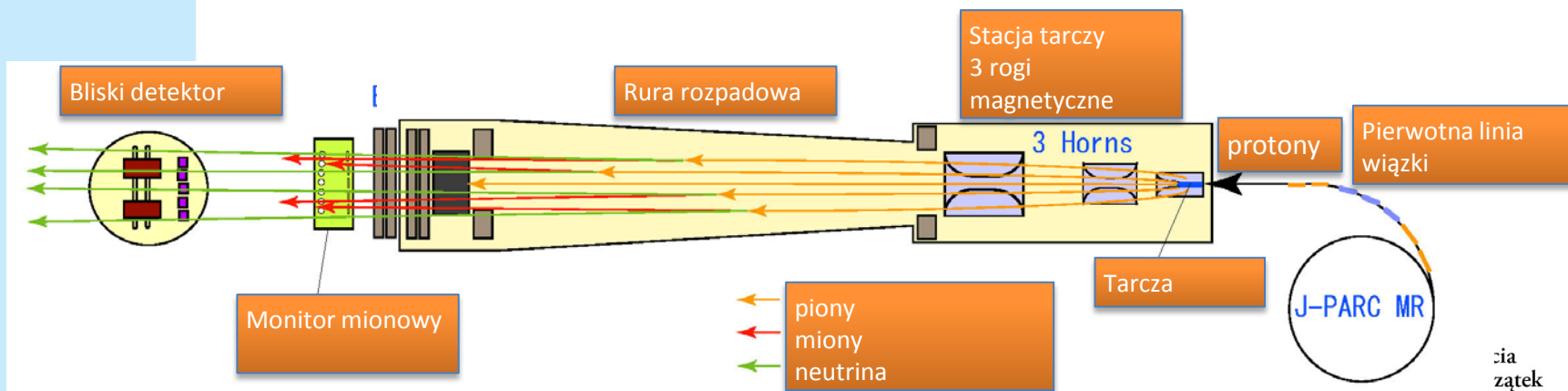

- Bliski detektor ND280 - 280m od punktu umieszczenia tarczy grafitowej

► Sztuczna produkcja neutrin w akceleratorach to analog do produkcji neutrin atmosferycznych !!!

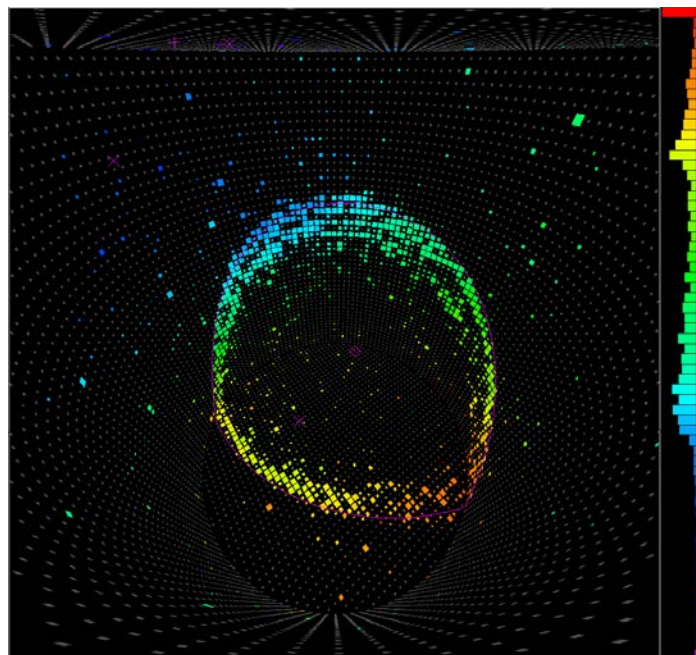

Daleki detektor Super-Kamiokande

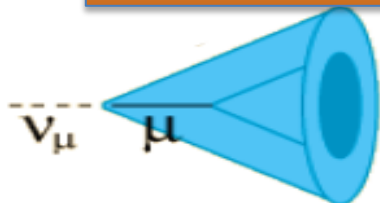
UW

200

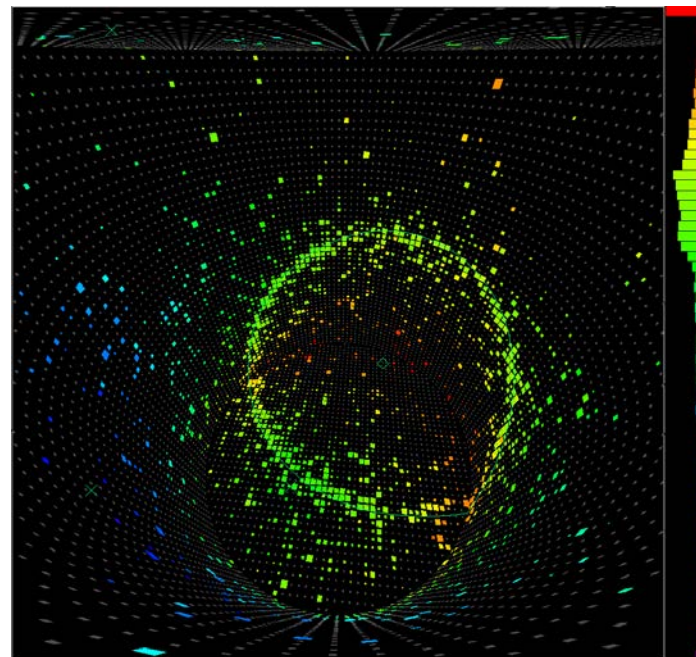
Oddziaływanie
 ν_μ : ostry pierścień

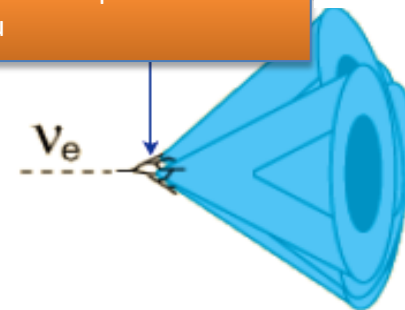
Stożek promieniowania
Czerenkowa

Oddziaływanie
 ν_e : rozmyty pierścień

Wielokrotne rozpraszanie
elektronu

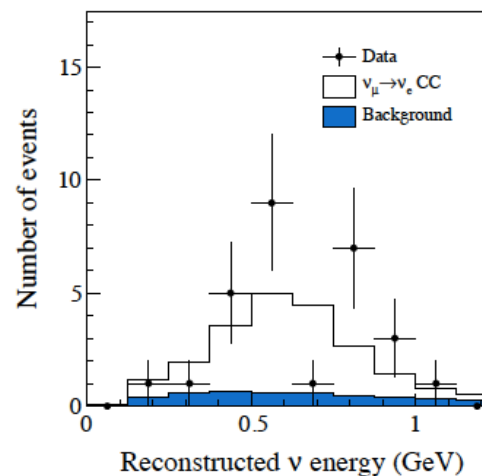
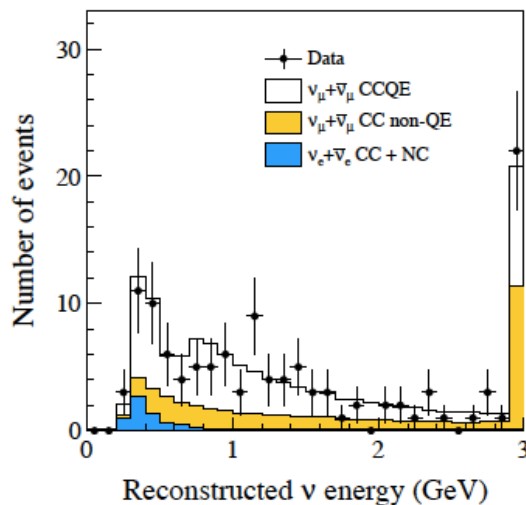

Zanik ν_μ z wiązki ν_μ

Pojawianie się ν_e
oscylacje typu $\nu_\mu \rightarrow \nu_e$

120 przypadków z ν_μ

28 przypadków z ν_e

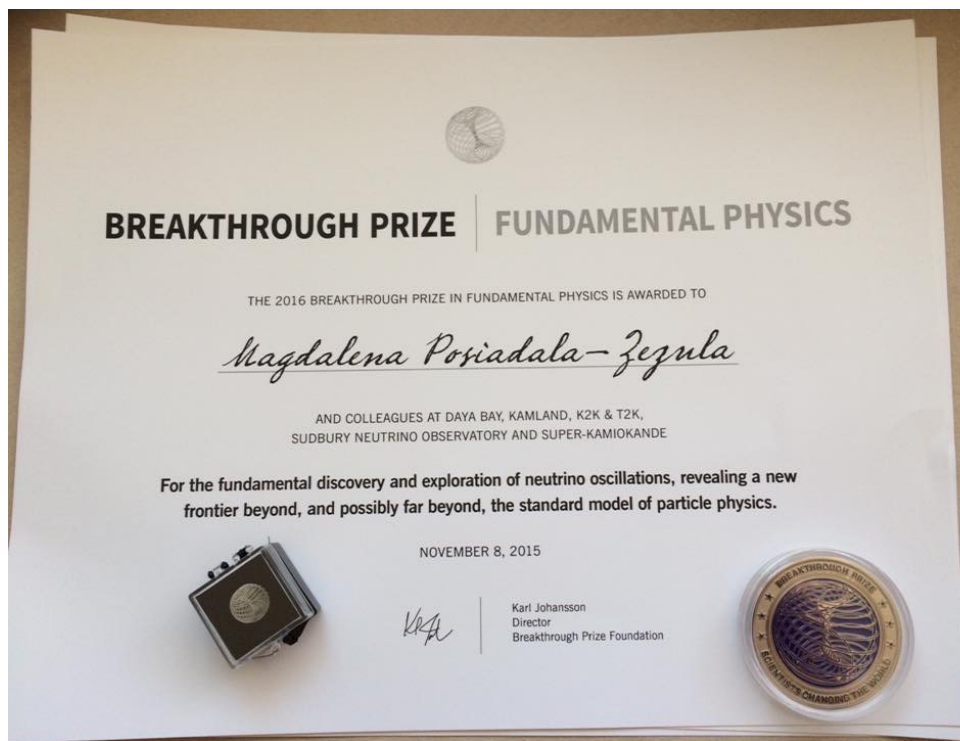

Oscylacje typu $\nu_\mu \rightarrow \nu_e$ po raz 1
zaobserwowane doświadczalnie właśnie w T2K!!!

UW³

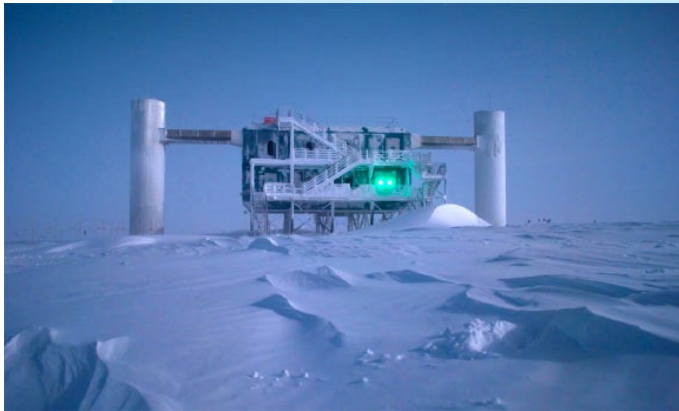
Nagroda Breakthrough Prize 2016

1. Breakthrough Prize to nagroda finansowa ufundowana m.in. przez założyciela Facebook'a Marka Zuckerberga i jego żonę, współtwórcę GOOGLE Sergey'a Brin'a czy rosyjskiego miliardera Yuri Milner'a.
2. Nagrodę w dziedzinie badań podstawowych otrzymali naukowcy z eksperymentów neutrinowych: **Super-Kamiokande, SNO, KamLAND, Daya-Bay oraz K2K/T2K.**
3. Nagroda to kwota 3mln \$ do podziału na ok. 1370 osób będących autorami najważniejszych publikacji dotyczących oscylacji neutrin:)

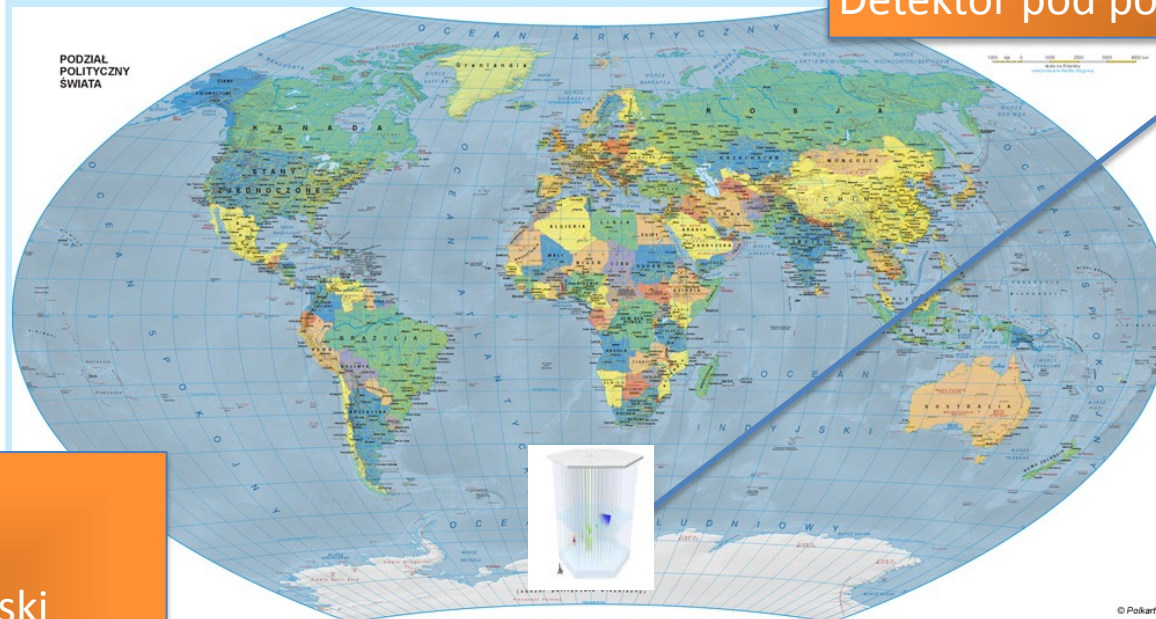
Inne eksperymenty neutrinowe z udziałem absolwentów Wydziału Fizyki UW

UW

ICECUBE:
Laboratorium na powierzchni lodu

ICECUBE:
Detektor pod powierzchnią lodu

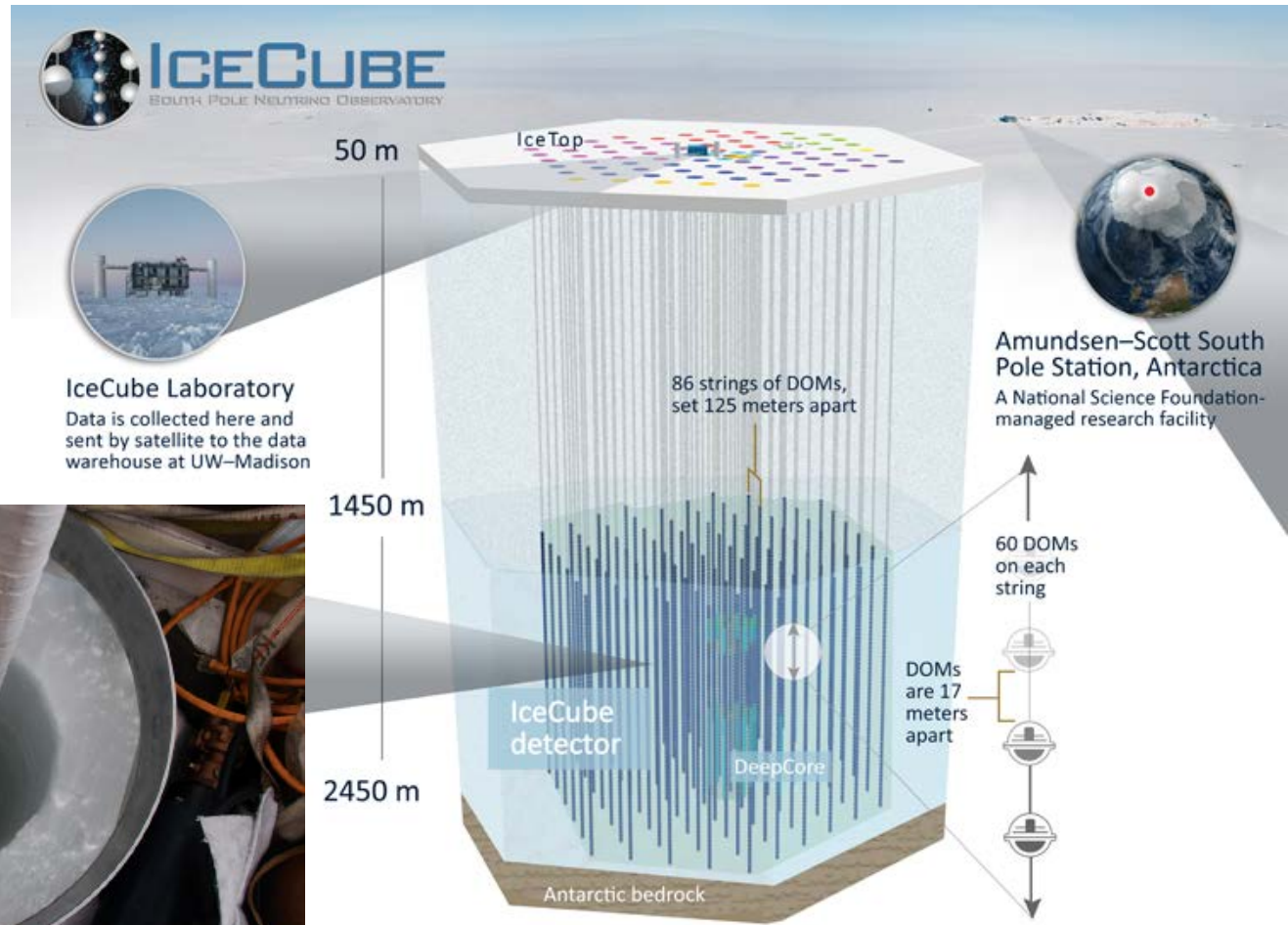

ICECUBE:
dr Joanna Kiryluk
dr Tomasz Palczewski

Eksperyment IceCUBE

UW

2002

fot. Joanna Kiryluk

UW

Bardzo wysoko energetyczne neutrino pochodzenia pozagalaktycznego

Kaskada w detektorze IceCube

Czas przylotu światła:

czzerwony-wczesny

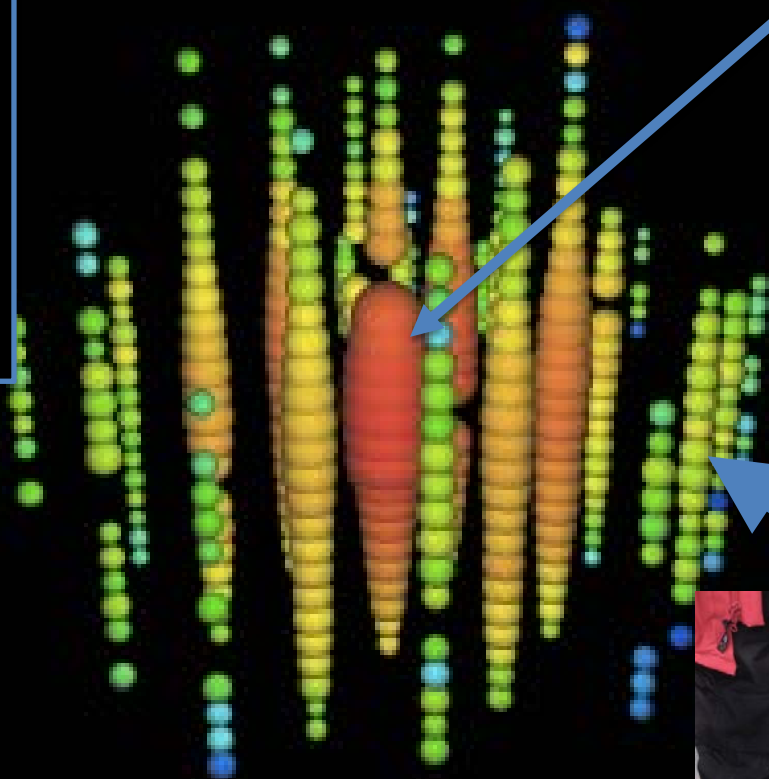
żółty

pomarańczowy

zielony

niebieski-późny

oddziaływanie
neutrino

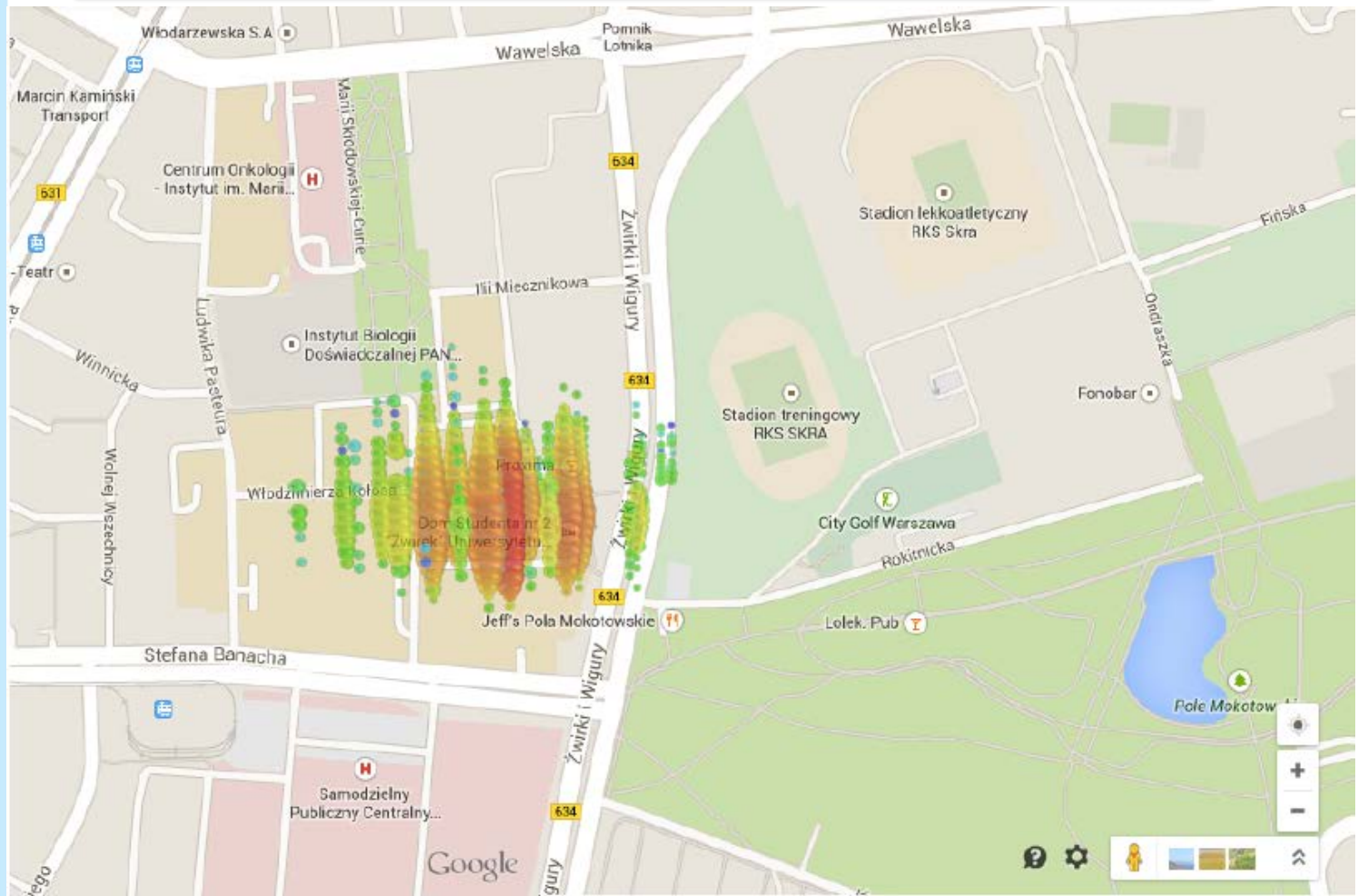

Rozmieszczenie nici 125 m
Odległość między fotodetektorami 17 m

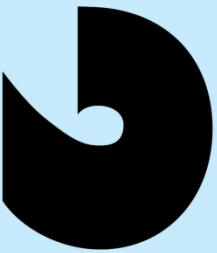

Eksperyment IceCUBE

Mapa Kampusu Ochota UW wraz z naniesionym przypadkiem oddziaływania neutrina w ICECUBE o bardzo duzej energii

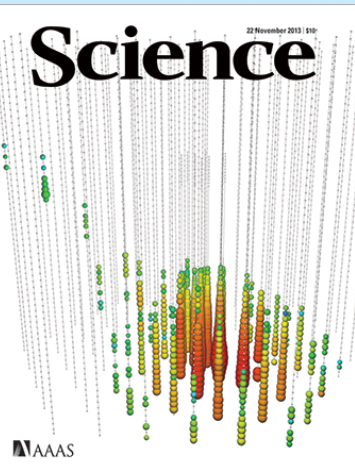

UW

Science

22 November 2013 | 910

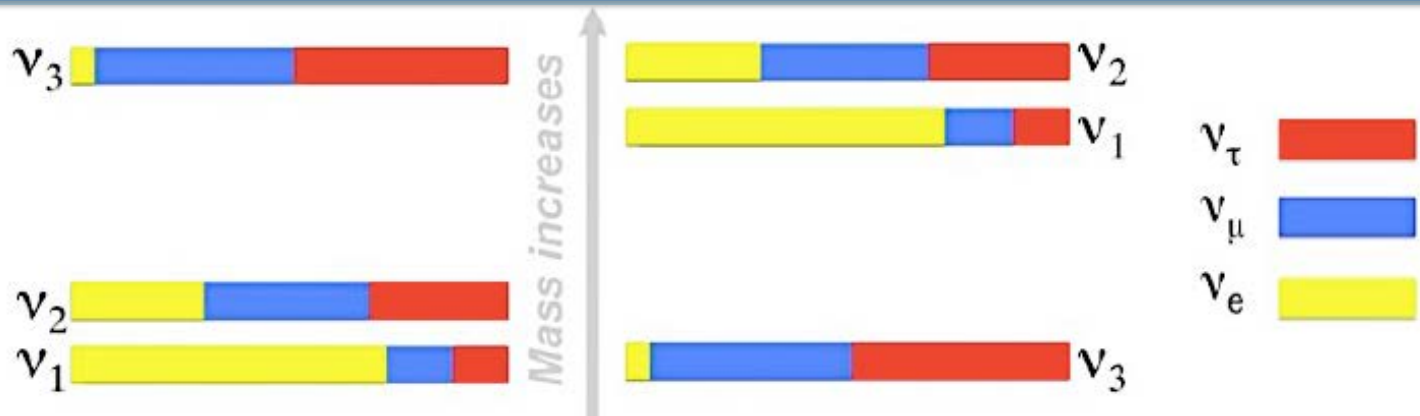
MAAS

Oscylacje neutrin. Czego jeszcze nie wiemy ?

UW

W modelu z 3 stanami zapachowymi mamy 6 parametrów teoretycznych
Zmierzonych z nich jest 5.

Obecnie nie znamy w pełni uporządkowania mas neutrin: dwa warianty
hierachia normalna i odwrócona.

6 parametr, tzw. δ_{CP} związany jest z zachowaniem/łamaniem
symetri ładunkowo-przestrzennej CP neutrin. Może znając δ_{CP}
będziemy mogli wyjaśnić obecną symetrię między materią i
antymaterią we Wszechświecie?

UW²⁰⁰

Przyszłe projekty badające
oscylacje neutrin z udziałem
naukowców
z Wydziału Fizyki UW.

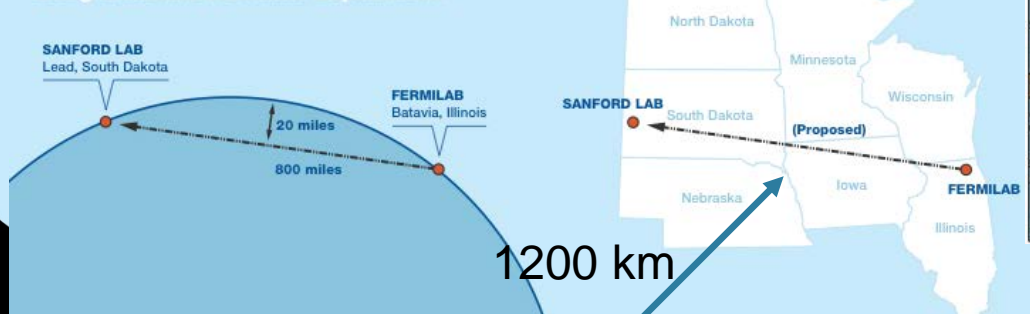

Przyszłe eksperymenty neutrinowe

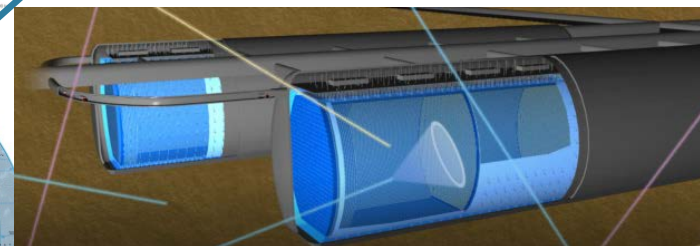
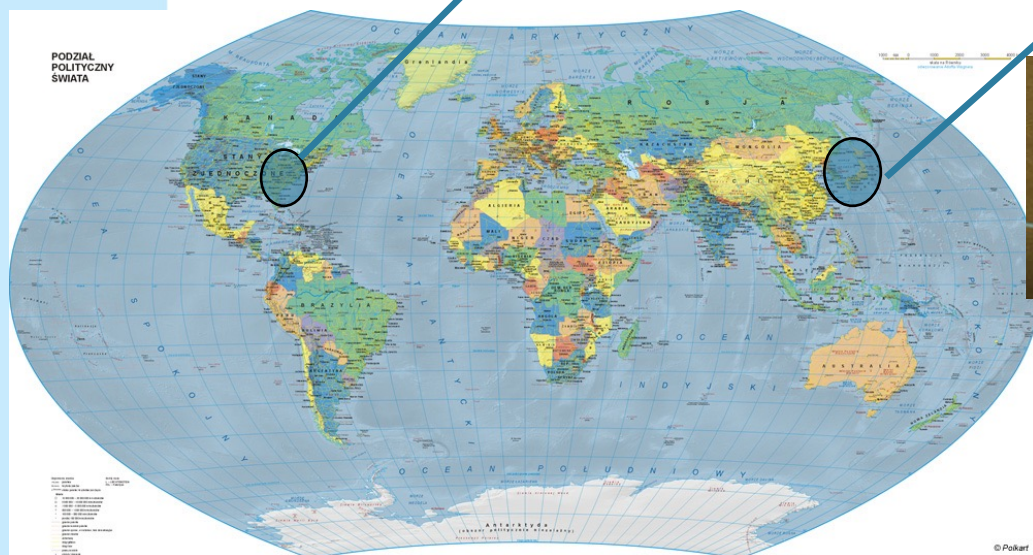
UW²

DUNE, USA

Long-Baseline Neutrino Experiment

T2HyperK, Japonia

25 x Super-Kamiokande

Skala czasowa: start ok.2025 roku

Naukowiec neutrin w pracy

SK tour Oct. 11, 2014
Name: Magdalena
Posiadala-Zezula
(University of Warsaw)
Lunch Reservation: Yes
Bus from Toyama to Mozumi: C
Bus in the mine: C
Group in the mine: 2

Dziękujemy za uwagę
i zapraszamy zainteresowanych na stronę **Warszawskiej
Grupy Neutrinowej**: <https://neutrino.fuw.edu.pl>

dr Katarzyna Grzelak (Wydział Fizyki UW)
dr Magdalena Posiadała-Żezula (Wydział Fizyki UW)

